

INVAȚĂMÂNTUL UNIVERSITAR TURCOLOGIC ÎN ROMÂNIA ÎN SECOLUL AL XX-LEA

DAN PRODAN*

1. Considerații preliminare. Definirea termenilor

Relațiile complexe, pe multiple planuri, română-turco/tătaro/otomane (secolele X-XIX), necesitatea obiectivă a cunoașterii și scrierii **in ira et studio** a istoriei legăturilor și influențelor reciproce dintre etniile amintite, numărul mare de izvoare istorice otomano-orientale conservate în România și în străinătate, stadiul dezvoltării istoriografiei românești etc. au impus cu stringență activității didactico-formative universitare românești înțierea și formarea unor specialiști, istorici, filologi, etnografi etc. , în **turcologie**. Și aceasta cu atât mai mult la cumpăna dintre secolele XIX și XX, cu cât istoriografia românească se încadra organic în evoluția generală a istoriografiei mondiale, activitatea didactico-științifică a istoricului devenise o "meserie", o "ocupație", cu finalități concrete, iar România independentă, prin gândul și pana istoricilor, își prezenta lumii trecutul, își justifica opțiunile și prioritățile prezentului și urmărea să-și fundamenteze, cu argumente istorice, geografice, doctrinar-ideologice, rolul politico-militaro-strategic, economic, comercial etc. în Europa central-sudică. Și nu în cele din urmă, existența în România independentă (în Dobrogea începând cu 1878 și în Basarabia centrală și sudică între 1918 - 1940) a unei populații minoritare de turci, tătari sau găgăuzi, de religie islamică sau creștin-ortodoxă, a impus, obiectiv, cunoașterea trecutului acestor etnii conlocuitoare, studierea și înțelegerea caracteristicilor și particularităților lor etnice, lingvistice, culturale, religioase, ideologice etc. , pentru o rapidă, pașnică, avantajoasă și umană integrare a turco-tătaro-găgăuzilor în viața și evoluția statală a României¹.

Toate aceste deziderate și necesități obiective, politico-sociale, științifico-culturale, economico-comerciale, geo-strategice etc. se puteau iniția, derula și finaliza cu ajutorul specialiștilor **turcologi** (istorici, lingviști, etnografi, juriști, diplomați). **Turcologul** este omul de știință, istoric, filolog, etnograf, folclorist, jurist etc. , care-și desfășoară activitatea didactico-formativă și științifică de cercetare în domeniul **turcologiei**.

---

*Dan Prodan - Profesor dr. liceul teoretic Botoșani...

Turcologia², ramură a **orientalisticii**³, care este disciplina istorică ce se ocupă cu studiul limbii, istoriei, culturii, civilizației, religiei etc. popoarelor și populațiilor turcice din Orient, Europa estică și central-sudică, un rol important în cadrul acestor etnii avându-l poporul turc (otoman). La această accepțiune dată termenului **turcologie** s-a ajuns în urma studiilor și cercetărilor inter- și pluridisciplinare, desfășurate în ultimul secol și jumătate, asupra turcilor (preponderent asupra **turcilor otomani**), din zona geografico-istorică anterior amintită, în institutele orientale și universitățile din Europa, Asia, Africa, America de Nord etc. Învățământul universitar (și postuniversitar, în anumite cazuri) turcologic român, cu originile, motivațiile și finalitățile precizate anterior, reprezintă totalitatea activităților și experiențelor didactico-formative și științifice – de cercetare derulate pe parcursul anilor de studenție și, ulterior, de aprofundare-specializare. Pregătirea universitară turcologică constituie baza unei viitoare activități la catedră și/sau în sfera cercetării științifice în acest domeniu.

2. Primele inițiative, realizări sau neîmpliniri

Inexistența specialiștilor români orientaliști turcologi, istorici, filologi, etnografi etc., a fost remarcată, în istoriografia românească, încă din a II-a jumătate a secolului al XIX-lea, și deplânsă spre sfârșitul aceluiași veac, când această realitate a devenit evidentă și jenantă. Tot mai mulți savanți, ziariști, negustori-mecenați aromâni etc. clamează necesitatea rezolvării acestei probleme, prin inițierea și specializarea unor tineri universitari români în orientalistică-turcologie, prin acordarea de burse cu această finalitate, prin înființarea unei catedre de „limbi (filologie) orientale” la Universitatea din București etc. Dar inițierea și specializarea în domeniul istorico-filologic anterior amintit nu se putea face în România deoarece nu exista o catedră universitară cu acest profil. Rămânea alternativa studiilor în străinătate, în centre cu bogate și solide tradiții în domeniile universitar-formativ și științific de cercetare orientalistico-turcologic. Inițiativele au aparținut unor particulari români, tineri universitari filologi și istorici, receptivi la înnoiri, modernism și lărgirea orizonturilor geografico-tematice de cercetare în domeniul patronat de Muza Clio.

Astfel, **Lazăr Șăineanu**⁴ și fratele sau mai mic, **Constantin Șăineanu**⁵, s-au inițiat și specializat în „filologie orientală” (limbile turco-osmană, arabă, persană, ebraică, etiopiană) la Paris (**Ecole des Langues Orientales Vivantes**) și la Leipzig (Universitatea), în perioada octombrie 1887 - iunie 1889 și, respectiv, octombrie 1888-iunie 1892. Ambele stagii au fost încununuate prin obținerea titlurilor de doctori în „filologie orientală” și „sud-est europeană”. **Silvestru Octavian Isopescu**⁶ s-a inițiat și s-a specializat în „filologie orientală” (limbile arabă, turcă, persană, ebraică etc.) la Universitățile din Viena, Leipzig și Berlin (1900-1908), fiind primul traducător român al **Kuran-ului** din limba arabă în românește⁷. **Gheorghe Popescu-Ciocănel**⁸ a studiat limbile orientale (turco-osmană, arabă și persană) la **Ecole des Langues Orientales Vivantes** de la Paris (1902-1906), ulterior elaborând unele lucrări istorico-filologico-lexicografice în domeniul turcologiei. **Andrei Antalfy**⁹, cu o bursă

a Universității din Budapesta, a urmat, ca "student tolerat", între 1903-1905, cursurile "înaltei școli de teologie" **Medresat-ul-giamiat-ul-Azhar** ("Universitatea florilor") din Cairo. Și-a valorificat această specializare sui-generis în orientistică, pe plan istoriografic, în perioada interbelică.

Au existat două direcții de evoluție în domeniul inițierii și specializării didactico-formative universitare și postuniversitare turcologice a tinerilor licențiați români: **prima** a constat în derularea acestui proces educativ la instituții specializate din străinătate (la Paris, Viena, Leipzig, Cairo, Instambul etc.). **A doua** s-a concretizat prin proiecte, inițiative și demersuri ce susțineau necesitatea înființării unor catedre de "filologie orientală", de istorie, cultură și civilizație turco-otomano-orientală la o universitate din România, de preferință la București. O prima inițiativă cu această necesară și dorită finalitate s-a derulat în anii 1906-1907 la Universitatea din București. Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a prevăzut în bugetul său, pentru Facultatea de Litere și Filosofie din București, în nomenclatorul de încadrare-normare, "un post pentru un conferențiar de limbile orientale (turcă, arabă, persană)"¹⁰. Un posibil candidat pentru această conferință era orientalistul Gh. Popescu-Ciocănel. Dar inițiativa nu s-a materializat, din cauze obiective și subiective, amintitul post de conferențiar de filologie orientală fiind transformat, printr-o curioasă "deturnare formativ-educatională", într-unul de filologie... bizantină!¹¹. Și toată această atitudine refractară, în ciuda lucrărilor de **popularizare a Orientului**, elaborate de Lazăr și Constantin Șăineanu, Nicolae Iorga, Theodor Aguletti, Gh. Popescu-Ciocănel, S. O. Isopescu, a nevoii studierii **limbilor și istoriei orientale**, a necesității cercetării izvoarelor istorice turco-otomano-orientale pentru investigarea trecutului istoric românesc!

Orientalistul-turcolog sui-generis Nicolae Iorga¹² a încercat, la rândul său, să atragă atenția forurilor ministeriale și universitare românești asupra necesității înființării unei catedre pentru studiul limbilor orientale în România, să capteze atenția și bunăvoința "financiară" a unor mecenai pentru înființarea unor burse în străinătate pentru studiul limbilor din Orient. El evidenția, în acest context, o realitate cel puțin jenantă, dacă nu chiar rușinoasă: "Închei cu o dorință, cari mi se pare **îndreptățită** (...). Lăsându-ne toată averea sa de un milion (de lei), răposatul Grigore Buiuciu s-a gândit, a spus-o expres în testament – ca din venituri **să se creieze burse pentru studiul limbilor orientale. De acest studiu avem azi cea mai mare nevoie**. E în adevăr o **rușine pentru noi**, cari ne aflăm la hotarul civilizațiilor asiatice și cari am stat veacuri întregi în legătură cu Osmanlâii, de origine, de limbă, în parte și de instituții orientale, pentru noi cari am avut așa de mult a face cu tătarii, cari am găzduit de la întemeierea Principatelor pe armeni, **să n-avem nici o catedră în învățământul superior pentru studii orientale**, că **orientalii** ne lipsesc în așa grad, încât trebuie să recurgem pentru traduceri de acte turcești la evreii din Minister (...). **E o pagubă reală că nu putem întrebuința o sumă de izvoare scrise în aceste limbi** (...), că nu putem publica materialul turcesc aflător chiar în biblioteca...

noastră (a Academiei Române, copiat și adus de la Istanbul în 1898-1899-subl. compl. D. P.)". Iorga încheia cu formularea unui imperativ stringent: **"În cel mai scurt timp va trebui să căutăm a recăștiga și aici (în turcologia științifico-universitară românească) terenul pierdut** (subl. și compl. D. P.)"¹³.

Conștient de faptul că aceste deziderate aveau atunci prea puține șanse de realizare¹⁴, **N. Iorga** a materializat un proiect propriu: înființarea **Institutului pentru studiul Europei Sud-Est Orientale**, la București, noiembrie 1913-ianuarie 1914. Programul propriu-zis de cercetări științifice inter- și pluridisciplinare a arealului geo-istoric amintit a fost completat cu seminarii practice pentru "limbile europene sud-orientale", printre care și **turco-osmana**¹⁵. Pentru conducerea **seminarului practic de limba turco-osmană** s-au oferit orientalistul Gh. Popescu-Ciocănel și studentul macedonean la București I. Sarmanioti, dar nu s-au desfășurat nici un fel de activități didactico-aplicative în perioada februarie 1914 - 1920, atât datorită unor greutăți obiective inerente oricărui început, cât și Primului război mondial¹⁶.

3. 1919 - 1948: alte realizări și perspective

În deceniile III-V ale secolului al XX-lea s-au făcut primii pași concreți în direcția **organizării și desfășurării unui învățământ universitar turcologic în România**, în cadrul unor institute de cercetări inter- și pluridisciplinare în domeniul turcologiei sau unor facultăți cu secții filologice și istorice. De asemenea, trebuiesc amintite și **bursele** acordate de statul român unor **licențiați români** pentru inițiere și specializare în turcologie istorică și filologică, în diferite centre universitare europene, cu bogate și temeinice tradiții turcologice.

Astfel, în perioada 1920-1948 la Institutul pentru studiul Europei Sud-Estice s-au desfășurat, sporadic, cursuri și seminarii practice de limba turco-osmană, conduse însă de persoane care cunoșteau această limbă (scris, citit, vorbit), dar nu erau cadre didactice universitare. Excepție a făcut doar "etapa Franz Babinger" (1935-1937)¹⁷. Consecvent cu poziția sa exprimată oficial încă de la începutul secolului XX, **N. Iorga** a înțeles că în România deceniului III nu existau orientaliști-turcologi care să onoreze o catedră de turcologie istorico-filologică în învățământul superior național. Realist și dornic să recăștige "în cel mai scurt timp terenul pierdut" în acest domeniu, savantul roman a optat pentru varianta invitării și angajării cu contract în România a unui turcolog străin, de reputație internațională. Cel invitat a fost turcologul german **Franz Babinger**, co o solidă carte de vizită turcologică științifico-didactică¹⁸. Franz Babinger a fost angajat cu contract anual, pentru anii 1935-1936, 1936-1937, la **Institutul pentru studiul Europei Sud-Estice din București**, turcologul german obligându-se să întreprindă cercetări inter- și pluridisciplinare în domeniul său de activitate științifică, referitoare la "epoca turcească în Balcani", să predea cursuri de istorie otomană, limbă și paleografie turco-osmană¹⁹. Un număr relativ mic de studenți bucureșteni au urmat aceste cursuri și seminarii introductive în turcologie, printre ei numărându-se și viitorii

istorici Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca, Gheorghe I. Constantin, Anton Nițu. Din noiembrie 1937 Franz Babinger și-a desfășurat activitatea turcologică didactico-științifică la Iași, colaborarea cu Nicolae Iorga încetând.

Cursuri și seminarii de istorie otomană, de paleografie și diplomatică turco-osmană s-au desfășurat, între 1943-1948, și la **Institutul de studii și cercetări balcanice din București** (director: balcanologul Victor Papacostea), onorate de turcologii Hagop Dj. Siruni și Mihail Guboglu, însă cu rezultate și urmări modeste.

Am precizat deja că din noiembrie 1937 Franz Babinger a început colaborarea didactică cu Universitatea din Iași, Facultatea de Litere și Filosofie. Aceasta a durat efectiv până în iulie 1943, fiind reglementată de contractele bilaterale încheiate în noiembrie 1937, iulie 1938 și aprilie 1942. Prin aceste contracte F. L. F. din Iași a încredințat turcologul german "ținerea unui **curs asupra istoriei Imperiului otoman, cu specială privire la legăturile turcilor cu țara noastră**", a unuia de **Limba otomană, I+II**, și a seminarului practic: **Interpretări de documente turcești**. La aceste cursuri și seminarii participau anual un număr de 15-20 de studenți, ceea ce este un progres față de frecvența numerică de la I. S. E. S. E. din București²⁰.

În acest context, trebuie să precizez faptul că în **perioada 1937-1943 la Universitatea din Iași, Facultatea de Litere și Filosofie**, s-au introdus, s-au desfășurat și s-au finalizat prin examene singurele cursuri și seminarii de turcologie din învățământul superior românesc, în prima jumătate a secolului al XX-lea. La Universitatea din București au existat și au fost prezentate oficial inițiative în această direcție, în 1926 și 1933-1934, dar toate au rămas la stadiul de laudabile intenții, deoarece lipseau înțelegerea și sprijinul forurilor tutelare oficiale și, nu în ultimul rând, finanțarea necesară.

Un pas înainte în domeniul turcologiei didactice-științifice ieșene s-a făcut prin înființarea și activitatea **Institutului de Turcologie de la Iași (1940-1945)**. Acest institut a fost rezultatul fericit al unei inițiative oficiale comune română-turce (1939-1940), materializată, la 1 aprilie 1940, prin eforturile Ministerului Educației Naționale din România (ministru, profesorul universitar ieșean Petre Andrei), Ambasadei și ambasadorului Republicii Turcia în România, literatul, universitarul și omul politic Hamdullah Suphi Tanrıöver. Turcologul german Franz Babinger a avut un rol tehnico-logistic în organizarea acestui institut. El a elaborat, la 3 mai 1939, un **Memoriu** în care au fost expuse "misiunile" viitorului Institut de Turcologie de la Iași. În viziunea lui Babinger, Institutul avea o "misiune istorică" (studierea istoriei relațiilor turcico/tătaro/otomano-române, pe baza izvoarelor istorice otomano-orientale) și una "etnografico-filologico-culturală" (studierea influențelor și împrumuturilor reciproce etnografico-lingvistico-culturale, întărirea relațiilor culturale română-turce). În martie 1940 **orientalistul sul-generis Nicolae Iorga** a fost numit **director onorific** al Institutului de turcologie, turcologul german **Franz Babinger** - **director de studii**²¹, iar licențiatul găgăuz **Mihail Guboglu**, cetățean român - **secretar științific și custode** al bibliotecii de specialitate a institutului.

În cadrul Institutului de Turcologie, cu sediul în trei camere de la demisolul Corpului "A" al Universității din Iași, pe Dealul Copoului, s-au predat cursuri de istorie otomană și a relațiilor româno-otomane, de limbă turco-osmană (I+II), și-au desfășurat activitatea seminarii practice de gramatică, paleografie și diplomatică turco-osmană. Institutul și-a desfășurat efectiv activitatea universitară didactico-formativă și științifică de cercetare în perioada aprilie 1940 - iunie 1943, în următorii doi ani universitari (1943-1944 și 1944-1945), fiind la un pas de a fi desființat de facto. Conducerea Institutului, cu sprijinul material al unor instituții publice și persoane private din România și din străinătate, a organizat biblioteca de specialitate a institutului, cu peste 1.000 de titluri de lucrări și periodice și aprox. 2.500 de volume²².

În octombrie 1945 Institutul de Turcologie de la Iași a fost desființat de facto, iar biblioteca sa de specialitate a fost "împrumutată" Institutului de istorie "A.D. Xenopol" din Iași și Institutului de studii și cercetări balcanice din București. În concluzie, pot afirma că activitatea didactico-formativă și științifică de cercetare desfășurată în cadrul Institutului de Turcologie de la Iași, instituție născută și activă "în vreme de război", între anii 1940-1945, a fost modestă, satisfăcătoare în raport cu obiectivele și finalitățile fixate în 1939-1940. În ciuda acestor realizări minimale, Institutul de Turcologie de la Iași și biblioteca sa de specialitate au creat un climat moral stimulator, un precedent de referință pentru activitatea didactico-formativă universitară și pentru cercetările științifice turcologice românești din a II-a jumătate a secolului al XX-lea²³.

În deceniile III-V ale secolului al XX-lea un număr de licențiați români s-au inițiat și/ori s-au specializat în orientalistică-turcologie în centrele universitare europene de prestigiu în acest domeniu: Paris, Viena, Berlin, Istanbul, prin intermediul unor burse oferite fie de Statul Român (Academia Română, Ministerul Educației Naționale, Ministerul de Externe), fie din diferite fonduri particulare, cu această finalitate didactico-științifică expres formulată. Deschid aici o paranteză pentru a preciza că în perioada 1921-1927 preotul Vasile Radu s-a inițiat și s-a specializat în domeniul limbilor orientale (inclusiv araba) la Paris, ulterior fiind autorul unor contribuții de turcologie și, în special, al traducerii din limba arabă în franceză a Jurnalului de călătorie a patriarhului Macarie al Antiohiei în Moldova și Țara Românească²⁴. Ulterior, această unică ediție critică a textului arab-francez a stat la baza traducerilor în diferite limbi europene, printre care și în românește²⁵.

În 1901 a fost scoasă la concurs o bursă pentru studiul limbilor orientale la Istanbul, din fondul "Adamachi" al Academiei Române, fond special destinat în acest scop. Dar orientalistul român Constantin Șăineanu, inițiat în filologie orientală la Paris (1888-1891) și Leipzig (1891-1892), i s-a refuzat această bursă, din motive subiective și obiective²⁶. Peste un deceniu, N. Iorga amintea despre fondul de burse "Grigore Buluciu" pentru studiul limbilor orientale, exprimându-și speranțele că această inițiativă generoasă se va materializa favorabil și că un număr

de tineri orientaliști-turcologi români se vor specializa în istorie și filologie orientală²⁷. Speranțe deșarte însă, atât datorită unei atitudini universitare preconcepute, refractară la lărgirea câmpului investigațional spre "Orient", cât și declanșării Primului război mondial.

În perioada interbelică s-au făcut primii pași concreți în această direcție. Astfel, Fundația universitară "C. Vasiliu-Bolnavu" din București a acordat, în 1932-1934, două burse pentru studii turcologice în Turcia: **prima**, pentru cercetarea izvoarelor istorice turco-otomano-orientale referitoare la istoria românilor, lui **Ioan Năstase**. **A doua** pentru "filologie orientală" lui **Felician Brânzeu**. Ambii bursieri erau licențiați ai Facultății de Litere și Filozofie din București²⁸. În intervalele 1932-1933 (la Istanbul) și 1933-1935 (la Paris și Berlin), **Ăurei Decei** a beneficiat de două burse, acordate de Universitatea din Cluj și de Academia Română, pentru inițiere și specializare în turcologie (istorie și filologie turco-orientală)²⁹. Tot la Paris, la celebra **Ecole des Langues Orientales Vivantes**, s-a specializat în filologie orientală (limbile turco-osmană, arabă, persană) **Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca** (1937-1938), în continuarea inițierii în turcologie la București (1935-1937) sub conducerea turcologului german Franz Babinger³⁰.

Atmosfera tensionată premergătoare, declanșarea, desfășurarea, încheierea și urmările celui de-al II-lea război mondial au influențat, spre finalități nedorite, soarta altor burse de turcologie. Astfel, o **bursă** pentru "studiul limbii turce și pentru specializarea în străinătate pentru cercetarea arhivelor turcești privitoare la Istoria Românilor", acordată de Academia Română, din Fondul "Jacques M. Elias", unui licențiat ieșean, pentru anii 1939-1941, nu a putut fi valorificată datorită lipsei unui candidat competent și a izbucnirii celei de-a doua conflagrații mondiale³¹. În perioada noiembrie 1946 - iulie 1948, **Nicoară Beldiceanu** și **Ion Matei**, tineri istorici cercetători la Institutul de studii și cercetări balcanice din București, au beneficiat, la Istanbul, de o "bursă sui-generis": salarizarea corespunzătoare unui post de atașat cultural la Consulatul General al României la Istanbul. În afara atribuțiilor oficiale de serviciu, cei doi istorici au urmat, cu regularitate și asiduitate, cursuri și seminarii de limbă turcă și arabă, istorie turco-osmano-orientală și "caligrafie arabă" (paleografie arabo-osmană) la instituțiile universitare de profil din fosta capitală a sultanilor otomani³².

4. A doua jumătate a secolului al XX-ilea

După 1948, cursuri universitare de istorie, filologie, etnografie, folclor etc., turco-tătaro-orientale nu s-au mai derulat în România până în 1957, când s-a înființat, la Facultatea de limbi străine a Universității din București, **Catedra de limbi orientale**, cu secții de **limba turcă modernă, de arabă contemporană, de persană, de tătară** etc. Peste un deceniu, începând cu anul universitar 1969-1970, la Facultatea de istorie a aceleiași universități s-a introdus **Cursul de limbă și paleografie turco-osmană**, primul titular al amintitului curs fiind **Mihail Guboglu**,

urmat apoi de **dr. Mihai Maxim**³³. Începând cu anul universitar 1991-1992 la facultatea amintită s-a permanentizat cursul de **Istoria Imperiului otoman**, titularul său fiind dr. Mihai Maxim. Până în 1990 cursuri și prelegeri de istorie, filologie, cultură și civilizație turco-otomană s-au organizat doar la Universitatea din București. Sporadic, anumite activități universitare de inițiere în turcologie s-au desfășurat tot la București, la Institutul de istorie "Nicolae Iorga" (organizate de Mihail Goboglu, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Aurel Decei, Virgil Ciocâltan etc.) la Institutul de studii sud-est europene (de către Mustafa Ali Mehmed, Ion Matei, Anca Ghiță, Cristina Feneșan etc.) sau la D.G.A.S. (de către Tahsin Gemil, Valeriu Veliman etc.).

Turcologii români care, după 1948 au desfășurat sau mai desfășoară încă activități didactico-formative universitare și/sau științifice de cercetare, aparțineau fie generației **interbelice** (Aurel Decei, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mihail Guboglu, Ion Matei), fie celei **post 1950**, cu inițiere în turcologie în România (Mustafa Ali Mehmed, Tahsin Gemil, Anca Ghiță, Cristina Feneșan, Valeriu Veliman etc.) sau în străinătate (Mihai Maxim, la Baku și Moscova, 1963-1968, la Istanbul, 1969-1972, și cu specializare în centrele universitare europene cu vechi tradiții în acest domeniu orientalist (Istanbul, Paris, Londra, München, Moscova etc.).

În perioada 1985-1993, în cadrul facultății de istorie-filosofie (din 1990, de istorie) a Universității din București, a ființat **Laboratorul de studii otomane**, întemeiat de un grup de universitari în frunte cu turcologul Mihai Maxim. "Scopul **Laboratorului de studii otomane**... este să stimuleze și să îndrume, să ajute și să organizeze formarea, perfecționarea și specializarea tinerilor absolvenți ai facultăților de istorie-filosofie și de limbi străine (secția de limbi orientale) din țară, profesori și cercetători, muzeografi și arhiviști în domeniul osmanisticii, în special al relațiilor româno-otomane, din perspectivă interdisciplinară, ținând seama de tradiția românească în acest domeniu, de tendințele cele mai noi ale istoriografiei univiersale, precum și de necesitățile actuale și de viitor ale învățământului și cercetării istorice românești"³⁴. În toamna anului 1993, pe baza rezultatelor obținute până atunci în domeniile inițierii universitare și a cercetării științifice turcologice, a conștientizării imperativului augumentării nivelului acestora în viitor, Laboratorul a fost transformat în **Centru de studii otomane**, cu un nou periodic de specialitate: "Româno-Turcica" (contribuțiile publicate în limbi străine).

După 1990 cursuri și seminarii de turcologie (istorie, filologie, etnografie, folclor etc.) s-au introdus la Universitățile din **Cluj-Napoca** și **Constanța**. Se urmărește realizarea acestui deziderat și la Universitatea din Iași. La Universitatea "Ovidius" din Constanța s-a înființat Facultatea de limbă și literatură turco-tătară, în special pentru pregătirea universitară a tinerilor studenți de etnie turco-tătară din Dobrogea. Începând tot cu 1990, unii din foștii studenți ai d-lui prof. univ. dr. Mihai

Maxim, la Universitatea din Bucuresti, la care s-au adăugat turcologi români consacrați, au beneficiat de burse de studii și de stagii de perfecționare și de cercetare în turcologie în mari centre universitare ale lumii, specializate în această ramură a orientalisticii.

5. Considerații bilanțiere. Propuneri pentru începutul mileniului al III-lea

Inițierea în turcologie realizată în cadrul învățământului universitar turcologic românesc este **prima etapă**, obligatorie de altfel, în pregătirea de specialitate a tinerilor curioși și interesați de acest domeniu al orientalisticii. Urmează, firesc și necesar, **specializarea** în turcologie, ce durează, trebuie să o recunoaștem obiectiv, toată viața. După absolvirea facultății, **specializarea** în turcologie a unui licențiat continuă, pe plan intern, prin studiile și cercetările științifice pentru masterat și doctorat. Pe plan extern, prin specializări, investigații în arhive și studii de specialitate realizate în străinătate, în țări și centre universitare care au avut și au strânse legături cu **Orientul turcic/turc** (sau aparțin acestui întins areal geo-istoric!) pe multiple planuri: cultural, științific, religios, politic, economic etc.

Aceste modalități de inițiere și specializare în turcologie au fost conștientizate și înțelese în România încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea. **Inițierea în orientalistică-turcologie în România — versus — inițiere în orientalistică-turcologie în străinătate** (Occident și/sau Orientul Apropiat) iată **dilema** ce a fost rezolvată în funcție de imperativele momentului și de realitățile multiple, concrete, din țara noastră. În paralel cu inițierea și specializarea în orientalistică /turcologie în străinătate, firească și necesară în condițiile în care în România nu exista nici o catedră universitară cu acest profil, realitate caracteristică anilor 1900-1935, asistăm la primele încercări de **înfiițare** a unui învățământ universitar turcologic românesc. Deși a fost doar materializarea unei inițiative private, a orientalistului **sui-generis** Nicolae Iorga, ulterior obținându-se și sprijinul material, juridic și moral al statului român, activitatea didactico-formativă universitară turcologică a lui **Franz Babinger** în România (1935-1937 la București, 1937-1943 la Iași) a reprezentat un început și o alternativă.

Un început greu și modest, ca orice început, ce a demonstrat, pe de o parte, că visuri și inițiative neîmplinite decenii la rând pot fi materializate prin eforturi conjugate, iar pe de altă parte că turcologia românească este un element component al celei mondiale, împlinându-se prin ea, neputând realiza și nefiind benefică separația între întreg și parte. Cursurile și seminariile aplicative (1935-1943), Institutul de Turcologie de la Iași (1940-1945), conduse de turcologul german Franz Babinger, au indus în lumea științifică românească un **climat didactic, științific și moral favorabil** intensificării preocupărilor universitar-formative românești în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Plecând de la aceste premize favorabile, înființarea, la Universitatea din București, a unei **Catedre** de limbi orientale (turcă modernă, arabă, persană etc.) (1957), a **Cursului** de limbă și paleografie turco-osmană (1969), a **Laboratorului**

de studii otomane (1985), transformat în **Centru de studii otomane** (1993), reprezintă **continuarea firească** a unor inițiative și realizări din deceniile III-V. Noi începuturi, pe bază de continuitate și de conștientizare a evoluțiilor și realităților concrete didactice, științifice, politice etc. pe plan mondial.

Începând cu 1990, ca o urmare firească a deschiderilor politice, culturale, științifice etc. din România post-decembristă, **s-au introdus cursuri și seminarii de turcologie istorică și filologică** la Facultatea de arhivistică din București, la Universitățile din Cluj-Napoca și Constanța. În perspectivă, și la Alma Mater din Iași. Am precizat deja că în 1993 **Laboratorul de studii otomane** de la Facultatea de Istorie din București a fost reorganizat în **Centrul de studii turco-otomane**, ca urmare a rezultatelor concrete obținute pe plan didactic, științific, publicistic etc. din perioada 1985-1993.

NOTE

1. În legătură cu evoluția și caracteristicile învățământului preuniversitar în limbile turcă și tătară în România după 1878, vezi informațiile oferite de: Anghel Manolache, Gheorghe Pârnuță, coordonatori, *Istoria învățământului în România*, vol. II (1821-1918), E. D. P., București, 1993, pp. 63-64, 163, 239-240, 255-256, 320-322, 408-411; Mehmed Ali Ekrem, *Din istoria turcelor dobrogeni*, Editura Kriterion, București, 1994, pp. 143-154. Despre clasificarea limbilor turce moderne și raporturile lingvistice dintre ele vezi: Mihai Maxim, *Limba turco-română. Curs practic*, ediția I-a, București, 1984, pp. 18, 20; Agiemlin Baubec, *Clasificarea limbilor turce și locul tătarilor din România în această clasificare*, în vol. *Lucrările Simpozionului Internațional: Originea tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă* (Constanța, 17-20 noiembrie 1994), coordonator: prof. univ. dr. Tahsin Gemil, Editura Kriterion, București, 1997 (371 p.), pp. 263-267.

2. Termenul este de origine greacă, provenind din cuvintele: = turci, și =cuvânt, opinie, părere, cercetare, studiu, expunere despre...; vezi Ettore Rossi, *Turcologia, în voce Orientalismo*, în E. I. S. L. A., vol. XXV, Roma, 1949, p. 543; Mihai Maxim, *op. cit.*, p. 5; Dan Prodan, *Studiile de turcologie în România în perioada interbelică. Cu referire specială la activitatea lui Franz Babinger (1875-1943). Teză de doctorat*, București, 1999 (471 p.), pp. 12-13.

3. *Orientalistica* este ansamblul de discipline istorice ce studiază istoria, limba, religia, cultura, civilizația etc. popoarelor și populațiilor din "Orient": Africa de nord-est, Asia continentală și insulară (Orientul Apropiat, Mijlociu și Îndepărat). Vezi Edward W. Said, *Orientalism. Western conceptions of the Orient*, ed. I, Pantheon Books, New York (370 p.; ed. a II-a, 1995), pp. 1-49.

4. Lazăr Șăineanu, *O carieră filologică (1885-1900)*. I. *Istoricul unei împănăntări*. *Memoriu auto-biografic*. București, 1901 (VIII + 96 p.), pp. 1-6. Luca Vornea, *Lazăr Șăineanu. Schiță biografică urmată de o biografie critică*, Editura "Adevărul" S. A., București, 1928, pp. 20-21.

5. Constantin Șăineanu, *Amintiri*, Tipografia "Universul" S. A., București, 1947, pp. 18-38.

6. Nicolae Neaga, *Un orientalist român: S. O. Isopescu (1878-1922)*, în "M. M. S.", an XXXIII, nr. 3-6-7/martie-iunie 1957, Iași, pp. 468-492; Mircea Păcurariu, Isopescu, S. O., în idem,

Dicționarul teologilor români, Editura "Univers Enciclopedic", București, 1996, pp. 214-215.

7. **Coranul**, traducere din arabă dr. Silvestru Octavian Isopescu, Cernăuți, 1912, 538 p.; ed. a II-a, Editura Eta, Cluj-Napoca, 1995, 511 p.; o nouă traducere: **Coranul cel Sfânt. Traducerea sensurilor și comentarii**, traducere și editare: Asociația Studenților Musulmani din România, ediția I, Editura Islam, Timișoara, 1998, 2252 p.

8. I. Simache-P. D. Popescu, **Un orientalist ploieștean: Gh. Popescu-Ciocănel**, Ploiești, 1969, pp. 3-12; Viorel Bagiacu, **Gheorghe Popescu-Ciocănel**, în "S. A. O.", VIII, București, 1971, pp. 278-279.

9. Dan Prodan, **L'orientaliste transylvain dr. Andrei Antalfy**, în "T. R." vol. V, no. I/Spring 1996, Cluj-Napoca, pp. 90-100.

10. Vezi "C. L.", an XL, nr. 10/octombrie 1907. București, p. 1036.

11. Marin Popescu-Spini, **Contribuțiuni la istoria învățământului superior. Facultatea de Filosofie și Litere din București**, "Cultura Națională", București, 1928, p.44.

12. Vezi Dan Prodan, **Studiile de turcologie în România**, 1999, pp. 69-96, 124-231, *passim*.

13. Nicolae Iorga, **Armenii și românii: o paralelă istorică**, în "A.A.R.M.S.I.", s. II, t. XXXVI, m. 1, 1913, București, extras, p. 37.

14. Tot sortită eșecului a fost încercarea orientalistului **Constantin Săineanu** de a ocupa prin concurs, în iunie 1901, prima bursă din România acordată pentru studiul limbii turco-osmane, din Fondul Adamachi al Academiei Române (C. Săineanu, *op. cit.*, pp. 63-66).

15. **inauguration de l'Institut. Discours du professeur N. Iorga (24 Janvier n. st.)** în "B.I.E.S.O.", Ire annee, no. 2/1914, Bucarest, pp. 42-46; ultima ediție în N. Iorga, **Generalități cu privire la studiile istorice**, ediția a IV-a, introducere, note și comentarii de Andrei Pippidi, notă asupra ediției de Victor Durnea, Editura Polirom, Iași, 1999, pp. 135-137.

16. N.A. Constantinescu, **Dare de seamă asupra întemeierii și activității Institutului pentru studiul Europei Sud-Estice**, Editura I.S.E.S.E., București, 1926, pp. 3-5.

17. Herbert W. Duda, **Franz Babinger**, în "A.O.A.W.", nr. 118/1968, Wien, pp. 317-323; Hans J. Kissling, **Franz Babinger (1891-1967)**, în "S.O.E." XXVI. Band, 1967, Munchen, pp. 375-379; Mihail Guboglu, **Franz Babinger**, în "S.A.O.", VII, 1968, Bucarest, 1968, pp. 233-235.

18. Franz Babinger, **Schriftenverzeichnis**, Wurtzburg, 1938, 38 p; Dan Prodan, **Franz Babinger - turcolog celebru și agent secret?**, în "M.I." anul XXVIII, nr. 4 (325)/aprilie 1994, București, pp. 49-51.

19. Dan Prodan, **Correspondență Franz Babinger - Nicolae Iorga**, în "A.I.I.X.I.", t. XXXVI, 2000, Iași, pp. 252-287.; idem, **Studiile de turcologie în România**, 1999, pp. 196-197.

20. Dan Prodan, **Studiile de turcologie în România**, 1999, pp. 270-286.

21. Despre activitatea științifică a lui Franz Babinger în România vezi Dan Prodan, **Studiile lui Franz Babinger referitoare la istoria românilor și a relațiilor româno-otomane în evul mediu (secolele XIV-XVIII)**, în "Hierasus", X, 1996, Botoșani, Botoșani, pp. 119-170; idem, **Studiile de turcologie în România**, pp. 286-326; Cristina Feneșan, **Franz Babinger; ein deutscher Beitrag zur rumänischen Osmanistik**, în "R.E.S.E.E.", XXXII^a annee, nr. 3-4/1994, Bucarest, pp. 319-322.

22. Dan Prodan, **Studiile de turcologie în România**, pp. 348-367; idem, **Biblioteca Institutului de Turcologie de la Iași**, în revista "Mentor XXI", an II, nr. 6(7)/aprilie-mai-iunie 2000, Botoșani, p. 4A.

23. Dan Prodan, **Din tradițiile orientalisticii românești. Franz Babinger și Institutul de Turcologie de la Iași (1940-1945)**, în "C.L.S.O.", II, 1993, București, pp. 164-201; idem, **Studiile de turcologie în România**, pp. 327-367.

24. Vasile Radu, **Voyage du patriarche Macarie d'Antioche. Etude preliminaire...**, I, 1927;

Texte arabe et traduction française, II-IV, în "Patrologia Orientalis", 1930-1949, Paris.

25. **Călătoria patriarhului Macarie al Antiochiei prin Moldova și Țara Românească (1653-1657)**, traducere din limba franceză de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, în **Călători străini despre Țările Române**, VI, 1976, E.Ș.E., București, introducere, pp. 4-20; text, pp. 21-307.

26. Constantin Șăinenau, **op. cit.**, pp. 63-65.

27. N. Iorga, **Armenii și românii**, p. 37.

28. Vezi "R.I.R.", II, 1932, București, p. 448; XVI, 1/1946, pp. 68, 71.

29. Virgil Colcăltan, **Cuvânt înainte** la Aurel Decei, **Istoria Imperiului otoman până la 1656**, E.Ș.E., București, 1978, p. 8.

30. Florin Constantiniu, **M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru**, în E.I.R., București, 1978, p. 32; Dan Prodan, **Studiile de turcologie în România**, p. 204.

31. Dan Prodan, **Din istoria Universității din Iași: o bursă universitară pentru "studii limbii turce" (1938-1941)**, în revista "Mentor XXI", anul I, nr. 1/decembrie 1998, Botoșani, p. 22; idem, **Studiile de turcologie în România**, pp. 204-209.

32. Dr. Cornelia Papcostea-Danielopolu, **Nicoară Beldiceanu - ses etudes a Istanbul. La correspondance adreesee au Prof. Victor Papacostea (14 oct. 1946 - 28 sept. 1948)**, în "Româno-Turcica", I, 2000, Bucarest (**sous presse**).

33. Mihai Maxim, **op. cit.**, pp. 6-7, 11, 18.

34. Gh. I. Ioniță, **Cuvânt înainte**, în "C.L.S.O.", I, 1989, București, p. 5.

ABREVIERI

A.A.R.M.S.I. - "Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice", București;

A.I.I.X.I. - "Anuarul Institutului de Istorie "A.D. Xenopol" Iași";

A.O.A.W. - "Almanach der Osterreichischen Akademie der Wiessenschaften", Wien;

B.I.E.E.S.O - "Bulletin de l'Institut pour l'Etude de l'Europe Sud-Orientale", Bucarest;

C.L.S.O. - "Caietele Laboratorului de Studii Otomane", București;

C.L. - "Convorbiri Literare", Iași-București;

E.I.R. - Enciclopedia Istoriografiei Românești, București;

E.I.S.L.A. - Enciclopedia Italiana di Scienze, Lettere ed Arte, Roma;

F.L.F. I./B. - Facultatea de Litere și Filosofie din Iași/București;

M.M.S. - "Mitropolia Moldovei și Sucevei", Iași;

M.I. - "Magazin Istoric", București;

R.E.S.E.E. - "revue des Etudes Sud-Est Europeen", Bucarest;

S.A.O. - "Studia et Acta Orientalia", Bucarest;

S.O.F. - "Sudostforschungen", Munchen;

T.R. - "Transylvanian Review", Cluj-Napoca;